

Dineu cu Andrei. Îi cer un sfat:

– Ce să fac cu întâlnirile mele cu acești „băieți buni”?

Este de acord cu reacția prietenei mele Silvia: nu pot să fac apologia Securității. Trebuie să fie altceva.

– Indiferent ce altceva faci, nu trebuie să-i scoți basma curată, să-i justifici sau să fii prea înțelegătoare.

Mă gândesc mai târziu că, în ultimă instanță, nu este vorba de a-i scoate basma curată sau de a-i justifica, ci de a-i înțelege ca *parte a unui sistem social*. Acesta este privilegiul pe care și-l poate permite etnografia. Dar putem face aceasta numai acum. În timpul Războiului Rece, nu avusesem acces la ei și contextul era prea polarizat. Astfel încât premisa oricărei noi înțelegeri – și a întâlnirilor mele cu acești oameni – este dată de faptul că Războiul Rece s-a încheiat, cel puțin în forma pe care a avut-o în secolul al XX-lea. Aceasta, firește, modifică realitatea pe care o discernem acum în trama acelor vremuri.

„Nu trebuie să-i scot basma curată sau să-i justific.” Sunt aici într-un impas, prinsă între așteptările a două categorii diferite de spectatori: SUA și România. Prima – sau cel puțin cititorii mei academici din cadrul ei – nu se vor aștepta neapărat de la mine să emit o judecată împotriva Securității pe baza a ceea am aflat din dosarul meu, deși s-ar putea să nu mi-o ia în nume de rău dacă o fac. Mulți cititori români, pe de altă parte, se vor aștepta exact la asta, așa cum aflu de la o colegă româncă din New York. A citit o ciornă a acestui capitol și dorește o judecată.

– Poate fi nuanțată, spune ea, dar trebuie să iei poziție. Nu poți suspenda judecata sau să te abții.

Pufnește disprețuitoare la adresa clișeelelor cu care securiștii mei m-au alimentat și pe care le recunoaște din propria ei activitate la arhive.

– Ești așa de emoționată să-i vezi, că nu mai supui clișeelelor – de pildă, despre anii '50 – verificării meticuloase pe care o aplici în alte lucrări ale tale.

Pare consternată că le-am dat o mare șansă: să mă privească direct în ochi și să spună: „Nu ți-am făcut niciun rău”. Între timp, foștii ofițeri de Securitate și frații lor vitregi de la KGB din alte țări (Bulgaria, Macedonia) corup numeroase economii din Europa de Est și subminează Uniunea Europeană din interior. O atitudine prea binevoitoare față de ei este periculoasă.

Deși înțeleg și respect poziția colegei mele, rămân ambivalentă. Toate țările au servicii de informații; niciun om care cunoaște acțiunile FBI sub J. Edgar Hoover nu poate avea curajul să arate cu degetul fără ca degetul să-i tremure un pic. Este adevărat că Securitatea a fost mult mai cumplită (un fapt care nu este bine reprezentat în această carte), dar este la fel de adevărat că acum au devenit posibile anumite judecăți care nu erau posibile în anii '70 și '80, când oamenii de știință care sperau să se întoarcă în România sau să-și protejeze prietenii de acolo decisese să-și țină gura. După 1989, condamnarea întregului sistem comunist și mai ales a detestății sale Securității era o cerință virtuală: a devenit principala ideologie publică. Dar aproape trei decenii mai târziu există mai multe opțiuni. Mulți români au uitat că Securitatea era așa de atroce, iar pe copiii lor această chestiune nu-i interesează. Într-o seară, vorbesc cu trei prietene, trei femei de vârsta mea. Discutam despre supraveghere. Una a fost căsătorită cu un ziarist și vorbește despre rapoartele pe care trebuie să le scrie soțul ei ori de câte ori se întâlnea cu un ziarist din altă țară a blocului comunist. Dar nu vedea aceasta ca pe ceva nepotrivit sau ca pe o povară, făcea parte din munca lui. Le-am întrebat dacă ar șterge anul 1989 și s-ar duce înapoi la societatea în care trăise înainte, ce ar dori să schimbe în ea? Au răspuns:

– Nimic.

Memoria poate fi scurtă, iar părerile despre Securitate maleabile în mod corespunzător.

„Să nu faci rău”

Dintr-o înregistrare a unei convorbiri telefonice în care soții Bierman și cu mine plănuim o excursie secretă la Cluj, în iunie 1985:

Obiectivul [= Ralf Bierman] – Tu când o să ajungi acolo?

K. – Luni după masă.

T. – Și eu să te iau de acolo?

K. – Da, și e în regulă, e sigur, n-o să ai probleme.

T. – Sigur?

K. – Da.

T. – Pe mine mă interesează doar să fie foarte sigură treaba.

Lozinca mea era „Să nu faci rău”, mi-a spus ofițerul „Gri-gorescu” și, dacă nu amândoi ceilalți, cel puțin unul a spus ceva similar: „Ce rău v-am făcut?” Colega mea Cristina de la CNSAS spune că securiștii confrunțați cu obiectivele lor întrebau adesea asta sau spuneau: „Nu cred că v-am făcut vre-un rău.” Iar acum ea îmi pune această întrebare: Ce rău mi-au făcut ei mie? În primul rând, îi răspund, mi-au schimbat în mod cert direcția cercetării, otrăvind atmosfera cu zvonuri și obligându-mă în cele din urmă să pun capăt cercetării pe teren. Când mi-am dat seama în sfârșit de efectele devastatoare ale „prieteniei” mele, care dusesse la recrutarea câtorva dintre prietenii și colegii mei ca informatori, m-am simțit profund îndurerată: răul făcut lor era un rău făcut și mie.

Dar în al doilea rând și mai important, spun eu, felul în care este pusă întrebarea pune accentul în mod foarte perfid pe ofițer și pe mine, în loc să se refere la sistemul supravegherii din care ei erau roțițe. Chiar dacă propriii mei securiști nu-mi făcuseră rău mie personal, sistemul mai amplu din care făceau parte făcuse rău multor oameni la care eu țineam, ca să nu menționăm zecile – ba chiar sutele – de mii de români ale

căror vieți au fost pustiite timp de 40 de ani. Ofițerii individuali nu pot fi culpabilizați pentru aceasta (decât pentru faptul că au intrat în Securitate de la bun început), ci numai aparatul în ansamblu și Partidul pe care îl servea. Acest sistem de reprimare, care urmărea să epureze țara de dușmani și să mențină România „în siguranță”, a făcut foarte mult rău oamenilor.

Pe lângă cazurile anterioare ale informatorilor mei, un alt exemplu a ceea ce putea face Securitatea oamenilor pe care îi culegea de pe orbita mea este oferit de prietenii mei, soții Bierman. În urma întâlnirii noastre de la Leipzig din 2010, când le-am citit paginile despre Ralph din dosarul meu, s-a hotărât să-și ceară și el dosarul (deși am încercat să-l conving să n-o facă), spunând că mi-ar fi putut fi de folos și mie. În ianuarie 2015 a primit cinci dosare, dintre care trei (însușind 774 pagini) conțin DUI al lui ca obiectivul „Manu”, din 1985 până în 1989. Mi-a împărțit și mie conținutul lor, provocându-mi câteva nopți fără somn și făcându-mă să mă întreb din nou ce înseamnă „a face rău”.

Primul volum se referea în întregime la relația familiei lui cu mine, al doilea consta din rapoarte ocazionate cel puțin parțial de mine, al treilea fusese deschis folosindu-mă pe mine ca motiv. Primul volum, datat 29 septembrie 1986, începe cu propunerea de a se deschide un DUI referitor la Ralf pe baza supravegherii lui preliminară, începând din 15 iunie 1985, la 11 zile după escapada noastră. Justificarea? Din perioada când ne cunoscusem în 1974, nu informase Securitatea despre prietenia noastră, în pofida reînnoirii în 1985 a legii din 1971, care cerea ca toată lumea să raporteze orice conversații cu cetățenii străini. Ofițerii își susțin suspiciunile cu o transcriere textuală a convorbirii mele telefonice cu soții Bierman de după excursia noastră la Cluj. Am întrebat dacă toți sunt bine și dacă au fost repercusiuni după vizita noastră [subliniat de ofițer]. Răspunsul este nu și eu continui: „M-am gândit tot timpul la telefon. Bine că n-am avut pentru ce.” (Greșit din nou.) Atunci Ana spune: „Cismele sînt gata.

Abia aştept să ne vedem.” Ofiţerii interpretează conversaţia, folosind cuvântul „convenţional” în sensul de vorbire codificată:

Din această convorbire rezultă cu elocventă grija manifestată de străină faţa de relaţiile ei din rîndul românilor ... Totodată rezultă şi caracterul convenţional al convorbirii. (Despre ce fel de cisme ar putea fi vorba în luna iunie)

Printre alte documente din dosar – şi aceasta mie mi s-a părut crucial – este un raport anterior al ofiţerului:

În perioada când aceasta Verdery Katherine l-a vizitat pe Bierman Ralf, la postul de radio auto-intitulat „Europa Liberă” s-au făcut comentarii necorespunzătoare cu privire la situaţia din ţara noastră inclusiv unele aspecte de la [locul de muncă al lui Ralf].

Această preocupare apare nu o dată. Este clar, ei îşi închiuie că Ralf îmi transmite informaţii secrete despre locul lui de muncă, pe care eu le dau mai departe la Radio Europa Liberă, o instituţie detestată de Partidul Comunist şi de aparatul lui represiv. Din punctul de vedere al Securităţii, aceasta este o infracţiune gravă.

Prietenia mea cu soţii Bierman fie le-a adus supravegherea (primele pagini afirmă acest lucru), fie a servit drept pretext Securităţii pentru a-l atrage pe Ralf în reţeaua ei. Este adevărat că, indiferent din ce motiv (etnia lui? fuga rudelor în vest?) telefonul lui era ascultat înainte să i se deschidă un DUI din cauza mea; altfel, ofiţerii nu ar fi aflat de detaliile planului nostru de a merge la Cluj în 4 iunie. Dosarul lui Ralf arată că, din momentul în care el şi Ana m-au luat cu autostopul la 4

iunie 1985, Securitatea a luat măsuri ample în legătură cu ei – s-au mobilizat informatori pentru amândoi, s-au înregistrat telefoanele, li s-a interceptat întreaga corespondență, au fost filiați, s-a depistat cercul lor de prieteni. Începând din 29 septembrie 1986, casa lor a fost percheziționată amănunțit și s-au instalat microfoane pentru a se asculta nu numai convorbirile telefonice, ci și toate celelalte activități din apartamentul lor (da: *toate*). La Vlaicu, ofițerii au plasat-o și pe bătrâna mamă a lui Ralf sub supraveghere și au început să recruteze informatori din „anturajul” soților Bierman. Între timp, presiunea exercitată asupra lui Ralf ca să furnizeze informații despre mine i-a provocat ulcer. Printr-o tertip viclean, ofițerii au reușit în cele din urmă în 1987 să-l determine să-și declare prietenia cu mine într-un raport lung și să explice de ce nu făcuse asta mai înainte. La puțin timp după aceasta, DUI al lui Ralf a fost închis, cu propunerea să fie recrutat *ca informator*. Presiunile asupra lui s-au intensificat după fuga Anei, un an mai târziu: ar fi trebuit să fie pregătit ca să spioneze pentru Securitate în Germania după ce îi vor veni documentele de emigrare – și probabil ca o condiție de a le obține.⁹⁶

Nimic nu mă poate înfuria mai tare pe securiști decât lectura dosarului lui Ralf. Este clar că eu am declanșat instalarea microfoanelor în apartamentul și în telefonul lor, deschiderea corespondenței, anchetarea prietenilor și a membrilor lor de familie și filajul periodic, și faptul că era luat de acasă și reținut, înspăimântat, timp de câteva ore, în timp ce soția lui îl aștepta la fel de îngrozită să se întoarcă. Eu numesc aceasta „a face rău”. L-aș numi în mod sigur „a face rău”, dacă aș fi cetățean al acestei țări, sperând să fiu protejată și nu persecutată de propriul guvern. În 1986, lui Ralf i-a ajuns la urechi zvonul că „soții Bierman nu vor mai călători niciodată împreună afară din România”. Înainte, toți patru își făcuseră regulat vacanțele în

⁹⁶ După căderea regimului, Ralf a plecat în Germania fără astfel de condiții.

Ungaria și în Germania de Est, în vizită la rude; acum, fiecare dintre cei doi soți avea voie să călătorească numai cu unul din copiii în fiecare an: din cauza mea, pierduseră încrederea Securității. Aceasta avea implicații majore pentru planul lor de a fugi de tot din țară. În consecință, Ralf și fiica lui au petrecut un an și jumătate sub supraveghere constantă, în perioada cea mai represivă din România, fără să aibă nici cea mai mică idee când vor putea pleca, sau când își vor vedea din nou toată familia laolaltă. Și Ana și Ralf au suferit enorm din cauza acestei despărțiri.

Reanalizând dezastrul care a ruinat viața prietenilor mei din cauza mea, trebuie să condamn instituția de stat care trata poporul român în acest fel. Indiferent de motive și de eventuala decență a unuia sau altuia dintre ofițeri, aceștia au servit un aparat represiv odios, care a sprijinit un proiect politic încă și mai inuman, desfășurat de Nicolae Ceaușescu și de mafia lui. Întrucât această instituție a fost în mare parte protejată de secretivitate, nu ne putem simți furioși decât retrospectiv: pe atunci, cei mai mulți oameni nu știau exact ce făcea această instituție. Fără îndoială, nici soții Bierman nu știau, nici eu, iar cei care credeau că știu aveau numai o idee vagă. Acest lucru reiese evident și de la alți oameni care și-au citit dosarele și au descoperit că nivelul de supraveghere era copleșitor și neașteptat. Astfel, în toți acești ani, multe vieți ale oamenilor au fost însoțite din umbră de securiști care-i ascultau, îi filau, inventând scheme, manipulând rețelele lor de informatori și interpretând datele pe baza axiomei „vinovat până la proba contrarie” (dar chiar și atunci, numai provizoriu). Acest lucru a fost posibil datorită angajamentului de confidențialitate și compartimentării muncii, ceea ce submina certitudinea care ne-ar fi provocat mânia – mânie pe care o face posibilă acum deschiderea arhivelor CNSAS.

Dar această judecată ignoră chestiunile complexe referitoare la rău și responsabilitate care apar pentru informatorii mei, care ar fi putut susține (așa cum făcuse sincer Mariana) că eu fusesem cea care le făcusem rău lor – cu ignoranța și

naivitatea mea, cu eforturile mele stângace și inefficiente de a-i proteja pe interlocutorii mei, cu tendința mea spre angajamente emoționale excesive și premature. Nevoia de a condamna se ciocnește cu țesătura complicată a legăturilor omenești și îi umbrește complexitatea. În 2016, când am discutat dosarul lui Ralf cu el și cu Ana, am vorbit îndelung despre consecințele prieteniei noastre pentru viața lor. Am întrebat dacă și-au dorit vreodată să nu ne fi cunoscut deloc. Își puseseră și ei deja această întrebare și mi-au răspuns cu un „nu” ferm.

* * *

Prin aceste conversații am încercat să fac vizibile câteva dintre mecanismele de supraveghere ale Securității, fără a-i dezvălui însă pe actorii înșiși. Mai mult chiar, la fel ca Sheila Fitzpatrick în cartea ei *A Spy in the Archives*, am arătat cât de istovitor era din punct de vedere personal să faci cercetare antropologică în blocul sovietic în anii aceia – și mai târziu la fel, în cazul în care cineva își studiază dosarul, așa cum am făcut eu. Dar încă și mai important a fost faptul că studierea dosarului și confruntarea cu securiștii mei m-a făcut să realizez că, în multe privințe, Securitatea mă păcălise. Mi s-a acordat o viză pentru cercetare și mi s-a îngăduit să vin, după care am fost transformată în propria lor „băștinașă”, o locuitoare a Insulelor Trobriand⁹⁷, subiect al unei investigații mult mai minuțioase decât orice cercetare a mea despre români. M-au urmărit în cadrul populației de români, lăsându-mă să găsesc oameni noi cu care să stau de vorbă și selectând apoi dintre contactele mele ținte și informatori noi pentru securiști. M-au lăsat să fac cercetare și pentru ei, să descopăr lucruri, care lor poate că le scăpaseră, în legătură cu ce gândeau oamenii despre regim. Securitatea mă făcuse instrumentul ei – poate era și acesta un motiv pentru care nu mă dăduseră afară.

⁹⁷ Insule din Papua Noua Guinee, locuite de o populație cu multe obiceiuri fascinante, studiată intens de europeni (n. trad.).

Sosisem ca tânără absolventă de universitate, având nevoie de oameni care să-și împartă viețile cu mine și reacționasem aruncându-mă cu toată inima în relațiile mele. Dar această sinceritate justifică oare necazurile pe care le-au îndurat unii oamenii din cauza mea? Pe atunci nu prea aveam idee despre ceea ce se întâmpla: că în jurul meu se țesea în secret o plasă destinată să-i prindă pe cei de care mă apropiam și să-i țină pe ceilalți la distanță. „Este o spioană!” Știind că nu sunt spioană și nebănuind că sunt sub o asemenea supraveghere, fără să vreau i-am oferit Securității pe tavă pe acești oameni – în special pe soții Bierman și pe Mariana. Deși nu i-am torturat și nici nu i-am șantajat, le-am complicat imens viețile – și pentru asta am meritat cuvintele Marianeii „Cât rău mi-ai făcut tu!”

În aceste împrejurări, este de mirare că mi-am format relații trainice, și că aceste prietenii constante sunt printre cele mai importante din viața mea. Dacă există ceva care dovedește că Securitatea nu și-a atins scopul de a-i izola pe români de străini, este tocmai acest fapt.